

ROMAN JASZCZAK

Urządzanie lasu w Polsce do 1939 roku

Część IV – urządzenie lasu na ziemiach polskich w latach 1918-1939

Forest management in Poland until 1939

Part IV – forest management in Poland in years 1918-1939

ABSTRACT

Jaszczak R. 2008. Urządzanie lasu w Polsce do 1939 roku. Część IV – urządzenie lasu na ziemiach polskich w latach 1918-1939. Sylwan 10: 3-13.

The paper constitutes the fourth successive publication in the cycle presenting the history of forest management in Poland up to the year 1939 and deals with the history of forest management in Poland during the period between World War I and World War II. It presents instructions for the state and private forests which were in force at that period.

KEY WORDS

Poland, the interwar period, forest management state forests and private forests

ADDRESSES

Roman Jaszczak – Zakład Urządzania Lasu; Katedra Urządzania Lasu; Uniwersytet Przyrodniczy; ul. Wojska Polskiego 71 C; 60-625 Poznań; e-mail: romanj@up.poznan.pl

Wstęp

Pięćdziesiąta rocznica powstania Biura Urządzania i Geodezji Leśnej stała się powodem podjęcia kolejnej próby ukazania rozwoju urządzania lasu na ziemiach polskich. W oparciu o wydawane poszczególnych okresach akty prawne, książki i instrukcje zaprezentowano początki urządzania lasu na ziemiach polskich [Jaszczak 2008a] oraz zasady obowiązujące w tym względzie w czasie zaborów [Jaszczak 2008b, c]. Niniejsza część jest ostatnią w cyklu i traktuje o urządzaniu lasu w Polsce w latach 1918-1939.

Urządzanie lasu w okresie międzywojennym

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę administracja leśna bazowała przede wszystkim na planach urzędzeniowych pozostałych po zaborcach. Stosunkowo dobra sytuacja była na ziemiach zaboru pruskiego i austriackiego, natomiast na ziemiach zaboru rosyjskiego, wskutek znacznego zniszczenia lub wywiezienia dotychczasowych planów gospodarczych, koniecznym było jak najszybsze urządzenie lasów państwowych [Broda 2000].

Jak podaje Miklaszewski [1947]: „...brakowało (...) operatów, planów, ksiąg i map gospodarczych oraz w ogóle wszystkiego, co stanowi podstawę normalnej pracy w administracji lasów...”, „...wszystkie lasy b. zaboru rosyjskiego przejęte zostały bez żadnych planów, a Austria przez półtora-wiekową okupację polskich lasów, posiadając zaledwie 300.000 hektarów, zdążyła urządzić definitywnie tylko 60% ich obszaru...”.

W latach 1918-1923 sporządzano przede wszystkim tzw. prowizoryczne operaty urzędzenia lasu, rejestrujące w sposób uproszczony najważniejsze dane o powierzchni i drzewostanach nadleśnictw pozbawionych inwentaryzacji, gdyż [Miklaszewski 1947] „...*nalegało sporządzić w jak najszybszym tempie plany urzędzenia gospodarstwa leśnego, normując racjonalny tok gospodarstwa leśnego na dalszą przyszłość, gdyż tego wymaga gospodarcze obchodzenie się z lasem i oszczędne korzystanie z jego wydajności oraz zabezpieczenie siły produkcyjnej gruntu leśnego, będącego podstawą produkcji leśnej i jej efektu gospodarczego...*”.

Prowadzono pomiar geodezyjny i ewidencję składników majątkowych gospodarstwa leśnego oraz projektowano najważniejsze czynności techniczno-gospodarcze w lesie na okres najbliższego dziesięciolecia. Prace te prowadziły dyrekcje lasów państwowych przy pomocy własnego wyspecjalizowanego personelu [Molenda 1965].

Od 1921 roku lasy państwowe przeszły na tzw. definitywne urządzanie lasu, cechujące się dokładniejszą inwentaryzacją i bardziej szczegółową taksacją, w oparciu o instrukcję urzędzeniową, wydaną jako obowiązujący, niedrukowany projekt Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych [Dreszer, Zabielski 1962]. Jednak powstające plany prowizorycznego i definitywnego urzędzenia lasu nie wprowadzały do urządzania lasu zasad i metod stosowanych wówczas w nowoczesnym gospodarstwie leśnym, przez co poziom zagospodarowania lasów państwowych był dość niski [Molenda 1965; Broda 2000]. Zarzutami było m.in. tworzenie bez dostatecznego uzasadnienia gospodarczego zbyt wielkiej liczby obrębów i gospodarstw, w planie cięć nie uwzględniano często drzewostanów, które ze względu na ich stan lub położenie wymagały usunięcia, a dział pielęgnacji prawie nie istniał [Broda 2000].

Operat urzędzeniowy sporządzano na dwadzieścia lat. Etat użytków rębnych ustalano na podstawie powierzchni klas wieku drzewostanów i stosowanych kolei rębności. Na podstawie operatu urzędzeniowego i przeprowadzonego na gruncie szacunku drzewostanów rębnych nadleśniczy sporządzał plan roczny cięć etapowych [Molenda 1965; Broda 2000].

W dniu 24 czerwca 1927 roku wydano rozporządzenie o zagospodarowaniu lasów niestanowiących własności państwa [Rozporządzenie... 1927], które znowelizowano rozporządzeniem z dnia 21 października 1932 roku. Tym samym [Miklaszewski 1947]: „...*Od chwili ukazania się wymienionych aktów ustawodawczych, normujących w jednolity sposób prawny dla całego państwa zasadnicze zagadnienia z dziedziny zagospodarowania lasów, rozwijających się dotąd w trzech odrębnych zaborczych systemach prawno-politycznych, racjonalna organizacja produkcji leśnej w lasach niestanowiących własności państwa musi być oparta na zatwierdzonych przez właściwe władze planach gospodarczych...*”.

Jednak mimo takiego optymizmu jeszcze w 1936 roku 22% prywatnych majątków nie posiadało planów urzędzeniowych.

Z dniem 22 marca 1928 roku wprowadzone zostało w życie rozporządzenie „O zagospodarowaniu lasów państwowych”, z którego m.in. wynikało, że gospodarstwo leśne ma być prowadzone według planów urzędzenia gospodarstwa leśnego, zatwierdzanych przez Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych.

W 1931 roku Dyrekcja Naczelna Lasów Państwowych przeprowadziła nadzwyczajną rewizję istniejących planów gospodarczych pod kątem celów i zadań, jakim powinny służyć w zakresie racjonalnego gospodarowania lasu. Kontroli i ocenie poddano podział powierzchniowy i gospodarczy, stosowane kierunki, szerokości i nawroty cięć, kolej rębności, etat, plan użytków rębnych i międzyrębnych oraz plan odnowienia lasu. W konsekwencji m.in. obniżono nadmiernie wysokie ponad 120-letnie koleje rębności dla sosny i świerka na rzecz kolei 100- i 90-letniej, a liczba obrębów i gospodarstw zmniejszyła się odpowiednio o 25 i 34% [Molenda 1965; Broda 2000].

Innym skutkiem wspomnianej wyżej rewizji było przystąpienie na kilka lat przed wojną do opracowania regionalnego operatu urzędniowego dla większych obszarów leśnych, a nie dla poszczególnych nadleśnictw. Dotyczyło to obszaru Puszczy Białowieskiej, dla której warunki produkcji i zbytu były zbliżone do siebie, przeto podział gospodarczy oparto nie na granicach poszczególnych nadleśnictw, ale ogólnie na różnicach siedlisk i drzewostanów [Molenda 1965; Broda 2000]. Podstawy do tej inwentaryzacji można znaleźć w opracowaniu Jedlińskiego [1932]. „Nowe kierunki rozwoju urządzania lasu na tle poprzedzających je metod drzewostanowych i nowa systematyka metod regulacji dochodów i systemizacji lasów” z 1932 roku.

Z dnia 31 maja 1931 roku pochodzi niedrukowane „Wytyczne dla utrzymania rezerwatów na terenie lasów państwowych”, regulujące zagospodarowanie i urządzanie leśnych obiektów ochronnych w kraju [Dreszer, Zabielski 1962].

Zarządzenie Dyrekcji Naczelnej Lasów Państwowych z 1937 roku miało na celu uintensywnienie produkcji leśnej [Dreszer, Zabielski 1962]. Zalecano:

- a) zobrazowanie aktualnego stanu warsztatu produkcji leśnej, ujętego jednolicie dla całości państwowego gospodarstwa leśnego,
- b) przeprowadzenie krytycznej oceny produktywności tegoż gospodarstwa,
- c) opracowanie planu zmierzającego do wzmożenia produktywności państwowego gospodarstwa leśnego, rozumianego jako jednolicie działającą całość gospodarczą.

Na lata 1938 i 1939 przewidywano przeprowadzenie terenowej rewizji planów urzędzenia gospodarstwa leśnego, na podstawie której miał być sporządzony spis majątku państwowego gospodarstwa leśnego oraz ustalenie jego wartości. Do realizacji rewizji nie doszło ze względu na niekorzystne wydarzenia polityczne i wybuch II wojny światowej.

Poniżej omówiono szczegółowo instrukcję urzędniową z 1921 roku oraz rozporządzenie z 1927 roku o zagospodarowaniu lasów niestanowiących własności państwa.

Instrukcja „Urządzenie gospodarstwa leśnego” z 1921 roku

Jak podają Dreszer i Zabielski [1962] pierwszym po odzyskaniu przez Polskę niepodległości dokumentem była instrukcja urzędniowa z 1921 roku. Jej przedstawienie znajduje się w opracowaniu Stiebera [1921], którego najważniejsze części omówiono poniżej (ryc. 1).

Stieber [1921] podaje, że *„...w ułożonym planie dla obrębu gospodarczego dąży się do stworzenia prawidłowego stanu lasu, czyli równego stałego użytkowania rocznego vel periodycznego, odpowiadającego prawidłowemu odstopniowaniu klas wieku, prawidłowemu rozmieszczeniu drzewostanów, prawidłowemu przyrostowi i prawidłowym zapasom miąższości drzewostanów...”*.

Na opisanie drzewostanów składały się następujące czynności [Stieber 1921]:

1. określenie siedliska;
2. określenie sposobu zagospodarowania, formy drzewostanu, gatunku drzewa z uwzględnieniem gatunku jaki danemu siedlisku odpowiada, określenie wieku, zadrzewienia, wydajności siedliska;
3. zdjęcie miąższości i przyrostu drzewostanów;
4. określenie wieku rębności drzewostanów;
5. wskazówki gospodarcze co do przyszłego postępowania z drzewostanami w najbliższym dziesięcioleciu, oznaczenie następstwa zrębowego;
6. oznaczenie procentu ubytku na miąższości przy wyróbce w lesie...”

Wyróżniano gospodarstwo nasienne i odrosłowe (według sposobu powstania drzewostanów) oraz gospodarstwo wielkozrębowe, smugowo-zrębowe i przerębowe (według sposobu użytkowania).

Inż. KAROL LUDWIK STIEBER

URZĄDZENIE GOSPODARSTWA LEŚNEGO

LWÓW—WARSZAWA
NAKLAD GUBRYNOWICZA I SYNA
1921.

Ryc. 1.

Strona tytułowa opracowania Stiebera z 1921 roku
Title page of the elaboration by Stieber from 1921

W przypadku kombinacji różnych sposobów gospodarowania mówiono o gospodarstwie połączonym. Przy pomiarach i obliczaniu miąższości i przyrostów zaznaczano „...osobno miąższość i przyrost drzew twardych i miękkich, osobno miąższość użytkowania głównego i międzyrębego...”.

Wskazania gospodarcze na najbliższe dziesięciolecie odnosiły się [Stieber 1921]:

- „...1. do odnowy drzewostanów więc: konieczność większa lub mniejsza usunięcia rębego drzewostanu, albo konieczność odnowy, stopień prześwietlenia, albo też konieczność wyrębu najstarszej grupy;
2. do pielęgnowania drzewostanów, przeto: czyszczenia młodników, trzebieże młodników, czyszczenia starodrzewia;
3. do zalesienia sztucznego, naturalnego halizn, gołoborz, ewentualnie poprawki w młodnikach;
4. do ulepszenia gleby ergo: odwodniania, nawodniania, usuwania kwaśnej próchnicy, uprawy ziemi...”.

Przy projektowaniu zrębów zwracano uwagę, aby [Stieber 1921] „...największą powierzchnią prowadzone były do wiatrów a więc u nas przeważnie powinny iść zręby ze wschodu ku zachodowi, co jednak nie wyklucza uwzględnienia wiatrów lokalnych...”.

Przy urządzaniu lasów nasiennych (wysokopiennych) sporządzano [Stieber 1921] „...przydział miąższościowy tylko dla pierwszego dziesięciolecia najwyżej pierwszego okresu (...) Przydziały drugiego, trzeciego, n-tego okresu zestawia się tutaj tylko powierzchniowo...”

Zwracano uwagę [Stieber 1921]:

- „...1. na wiek drzewostanów, a mianowicie czy są do użytkowania dojrzałe, lub w którym okresie czasu będą dojrzałe;
2. na prawidłowy przyrost drzewostanów i zadrzewienie, Drzewostany wadliwe o marnym przyroście lub złem zadrzewieniu poddaje się najspieszniej odnowie;
3. na ukształtowanie kolejności zrębów, to jest takiego rozmieszczenia zrębów, ażeby drzewostany (zwłaszcza iglaste) nie były narażone na działanie wiatru, mrozu, posuchy itd.;
4. na niezbędne rozręby potrzebne w wypadkach, w których się rozchodzi o odstąpienie drzewostanów ze względu na przyszły wyrąb;
5. na rozmieszczeniu powierzchni poszczególnych klas wieku, tak ażeby w każdej partii lasu można odpowiedzieć zapotrzebowaniu okolicy;
6. na odpowiednio równy przydział powierzchni działów o zrębach częściowych...”.

Użytki międzyrębne i przygodne nie były uwzględniane w planie ogólnym. Jedynie przy opisie drzewostanów zaznaczano spodziewaną miąższość tych użytków na pierwsze dziesięciolecie i „... dla odróżnienia od miąższości użytkowań głównych wpisuje się barwnym atramentem...”

W szczegółowym planie cięć, czyli tzw. planie użytkowań zestawiano użytki główne, międzyrębne i przygodne. „...*Użytkowanie główne uwydatnia się w planie wpisaniem całej rzeczywiście i zredukowanej powierzchni (ze względu na zręby częściowe), jak również wpisaniem miąższości z uwzględnieniem strat, jakie będą poniesione z powodu manipulacji zrębowej. Użytkowanie międzyrębne wpisuje się całą powierzchnią rzeczywiście i podaje przez wymienienie miąższości stopień trzebieży...*”

Sporządzano również plan zalesienia, który podobnie jak plan cięć, był wyciągiem planu ogólnego i opisania drzewostanów. W planie tym zestawiano [Stieber 1921]:

- „...*a) nowe zagajenia na haliznach i starych zrębach, na nowych zrębach, w prześwietleniach lub pod osłoną;*
- b) poprawki w młodnikach, w prześwietleniach, w lasach odroślowych, w lasach ochronnych;*
- c) pielęgnowanie drzewostanów i gleby;*
- d) meljoracje (rowy odwadniające i nawadniające)...”.*

Plan użytków ubocznych sporządzano tylko wtedy, gdy [Stieber 1921] „...*na lesie ciężką służebności np. ścioty albo zamierzono planowe żywiczenia, albo też jeżeli w okolicy znajdują się fabryki, które stałym zapotrzebowaniem normują ceny niektórych użytków ubocznych np. tyk lub miazgi...*”

Plany urządzenia lasów podlegały [Stieber 1921] „...*okresowemu, a często i 1/2 okresowemu odnawianiu. Przy tych rewizjach planów uwzględnia się przedewszystkiem wszelkie dane zebrane przez zarządzających w tak zwanych pamiętnikach i księgach gospodarczych...*”

W pamiętnikach zapisywano wszelkie ogólne zdarzenia mające wpływ na gospodarkę przyszłą, takie jak [Stieber 1921]:

- „...*1. zmiany w pomiarach granic i sieci podziału przestrzennego spowodowane błędem zdjęciem lub zmianą prawa posiadania;*
- 2. zmiany w drzewostanach spowodowane wiatrem, powodzią, lawinami, opadami, pożarami, owadami, kradzieżą itd.;*
- 3. zmiany pod względem zbytu i cen w poszczególnych sortymentach;*
- 4. zmiany w sposobach dostawy;*
- 5. zmiany wywołane użytkowaniem lub zalesieniem;*
- 6. zmiany personalne danego nadleśnictwa...”.*

Natomiast w księgach gospodarczych zestawiano [Stieber 1921] „...*użytkowania główne, międzyrębne i uboczne pod względem powierzchni, miąższości i uzyskanych kwot pieniężnych, kosztów wyróbki; zestawia się uskutecznione zalesienia, poprawki, pielęgnowanie drzewostanów, meljoracje tak co do wykonanych robót jak i poniesionych kosztów. Również zestawia się w tych księgach kosztą przeprowadzonych budowli, kosztą administracji i podatków...*”

Każdy operat rewizyjny powinien składać się z [Stieber 1921]:

- „...*1. z katastru gruntowego,*
- 2. z katastru budynków,*
- 3. z zestawienia drzewostanów, przerebanych w ubiegłym dziesięcioleciu tak miąższościowo, jak i wartościowo,*
- 4. z porównywania pozyskanych miąższości z obliczonym przydziałem,*
- 5. z zestawienia w ubiegłym dziesięcioleciu przeprowadzonych zalesień i poniesionych w tym względzie kosztów,*
- 6. z zestawienia czystych dochodów i kosztów pozyskania wedle poszczególnych użytkowań,*
- 7. z zestawienia dochodów ubocznych,*
- 8. z ogólnego bilansu dochodów,*

9. z tablicy powierzchniowej danego majątku,
10. z zestawienia zmian jakie zaszły w ostatnim 10-leciu w działach,
11. z zestawienia powierzchni próbnych,
12. z opisanego drzewostanów, tablicy klas wieku i planu ogólnego,
13. z planu cięć i zalesień,
14. z map ostępowych i drzewostanowych...”.

Rozporządzenie o zagospodarowaniu lasów niestanowiących własności państwa z 1927 roku

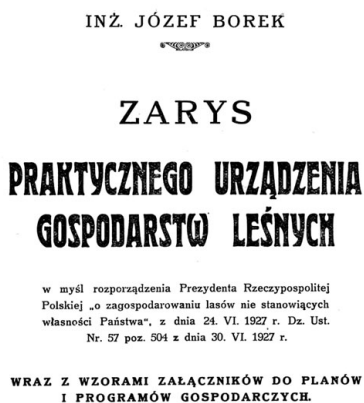
W dniu 24 czerwca 1927 roku wydano rozporządzenie o zagospodarowaniu lasów niestanowiących własności państwa [Rozporządzenie... 1927], na bazie którego powstało opracowanie Borka z 1931 roku (ryc. 2).

W artykule 8 zapisano [Borek 1931]: „...*plan urządzenia gospodarstwa leśnego winien być oparty na pomiarze, podziale i szczegółowym opisie lasu pod względem przyrodniczym i gospodarczym, zawierać szczegółowe przedstawienie zasad gospodarowania lasów co do rodzaju drzewa, sposobu gospodarstwa, wieku rębności, sposobu zalesienia i wykonania niezbędnych meljoracji, oraz szczegółowo przedstawiać wszystkie zamierzone czynności gospodarcze co do miejsca i czasu, wraz z uzasadnieniem...*”

Do czynności mierniczych zaliczano [Borek 1931]:

- „...1. *Odnowienie i pomiar obwodnicy.*
2. *Pomiar sytuacji wewnętrznej.*
3. *Projektowanie, przecinanie w terenie i pomiar linii podziału przestrzennego.*
4. *Wydzielania drzewostanów i innych użytków gospodarczych...*”.

Pododdziały wyróżniano na podstawie różnic między poszczególnymi drzewostanami, innymi

Ryc. 2.

Strona tytułowa opracowania Borka z 1931 roku
Title page of the elaboration by Borek from 1931

zabiegami gospodarczymi oraz właściwościami gruntów [Borek 1931]: „...*Tak więc wydzieleniom będą podlegać drzewostany różniące się:*

- a) *Gatunkiem drzew.*
- b) *Składem gatunków, skoro domieszka gatunków innych w pewnym drzewostanie będzie wynosić przynajmniej 0,2 przy oznaczeniu jednolitego drzewostanu przez 1,0 (...).*
- c) *Wiekami, w granicach czynności gospodarczych, które będą zaprojektowane (...).*
- d) *Zadrzewieniem, jeśli różnica w zadrzewieniu będzie wynosić przynajmniej 0,2, przy oznaczeniu pełnego zadrzewienia przez 1,0.*
- e) *Bonitacją (...).*

Pozatem wydzieleniom będą podlegać:

- f) *Halizny.*
- g) *Zręby z poprzedniego okresu gospodarczego.*
- h) *Deputaty administracji leśnej i w ogóle użytki ekonomiczne.*
- i) *Nieużytki.*
- j) *Tereny ochronne (...)*

k) Tereny, z których są pobierane służebności.

(...) jeśli będzie to konieczne ze względu na przyszłe projekty gospodarcze:

- l) Kultury, zasiewy, naloty, zapusty, młodniki w których trzeba będzie zaprojektować uzupełnienia od kultur itp., w które tych uzupełnień nie będą wymagać.
- m) Drzewostany rębne, pod okapem których znajduje się nalot, zasiew, zapust i podrost od drzewostanów bez nalotu, zasiewu itp.
- n) Drzewostany uszkodzone przez ogień, owady, żywicowanie itp...”

Minimalna powierzchnia wydzieleń powinna wynosić 0,50 ha w gospodarstwach intensywnych i 1,00 ha w gospodarstwach ekstensywnych.

Czynności taksacyjne dzielono na [Borek 1931]:

- „...1. Opis siedliska.
- 2. Opis drzewostanów i taksacja.
- 3. Wskazówki gospodarcze...”

Przy opisie siedliska podawano nachylenie terenu, wystawę względem stron świata oraz opis gleby. Przed przystąpieniem do opisu i taksacji drzewostanów zakładano szereg powierzchni próbnych w zajmujących większą powierzchnię drzewostanach rębnych i bliskorębnych (ryc. 3), aby [Borek 1931]: „...wyliczyć masę drzew modelowych, oraz przyrosty bieżące i przeciętne. Na podstawie pomiarów drzew modelowych wyliczamy klasami grubości: a) masę na całej powierzchni próbnej dla poszczególnych gatunków, b) przyrost bieżący, c) przyrost przeciętny. Wyliczenia te następnie przera- chowujemy dla 1 ha...”

Następnie wyliczano [Borek 1931]: „...d) skład gatunkowy (...), e] wiek przeciętny, f] wysokość przeciętną, g] średnicę przeciętną na wysokości piersi, h] zadrzewienie, i] bonitację...”

Przy projektowaniu wskazówek gospodarczych korzystano z mapy drzewostanowej i pomiarowej, mając [Borek 1931]: „...na uwadze przedewszystkiem czynniki przyrodnicze (...) i w zależności od tych projektować takie czynności, które zapewnią w przyszłości maximum dochodów materiałowych, względnie finansowych z lasu...”

Wzór Nr. 2.				Powierzchnie								próbne.													
Obręb			Opis siedliska i runa leśnego [typ leśny] Opis drzewostanu: skład, przeciętny wiek i pierśnica, oraz wysokość bonitacja, zadrzewienie, zwarcie, nalot, podrost, podszyt, charakterystyka gospodarza	Pomiar drzew na pow. próbnej				P o m i a r				drzew modelowych						Masa i przyrosty na całej pow. próbnej				U w a g i			
1	2	3		5	6	7	8	9	10	11	12	Masa		Przyrosty				Masa		Przyrosty					
Nr. powierzchni próbnej i wielkość w ha	Oddział i poddział		Gatunek	Pierśnica „D”	Ilość drzew	Powierzchnia przekrojów	Pierśnica „D”	Wysokość „H”	Wielkość „H”	Powierzchnia przekrojów	Srednica	Strzały [sekcji]	Gałęzi	Razem	Srednica na 10 lat „d”	Wzrost na 10 lat „w”	Sredn. na 10 lat „w”	Bieżący	Przeciętny	Strzały	Gałęzi	Razem	Bieżący	Przeciętny	
1	2	3	5	6	7	8	9	10	11	12		13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26

Ryc. 3.

Wzór załącznika potrzebnego do ustalenia miąższości drzew i drzewostanów na podstawie pomiarów na powierzchniach próbnych [Borek 1931]

Specimen of an enclosure necessary for the determination of tree and stand volume on the basis of measurements on sample plots [Borek 1931]

Przeprowadzone prace owocowały powstaniem dokumentu zawierającego opis taksacyjny, rejestr powierzchniowy i tabelę klas wieku, którego przykładowy formularz prezentuje rycina 4.

Na podstawie prac terenowych ustalano i uzasadniano zasady zagospodarowania lasów, które obejmowały [Borek 1931]:

- „...1. Okres gospodarczy.
2. Obrębby.
3. Gospodarstwa w poszczególnych obrębach.
4. Kolej rębności w poszczególnych gospodarstwach.
5. System urządzania.
6. Rodzaje zrębów i sposób ich prowadzenia.
7. Etaty użytków głównych.
8. Etaty użytków przedrębnych.
9. Etaty zalesień.
10. Plan użytków ubocznych.
11. Plan robót...”.

Przyjmowano dziesięcioletni okres gospodarczy, przy czym jak podkreślano [Borek 1931]: „...którego lata należy zaznaczyć na stronie tytułowej operatu urządzeniowego w następujący sposób: n.p. 1930/31-1939/40 [a nie 1930-1940]...”.

Po upływie każdego okresu gospodarczego przewidywano rewizję planów urzędzeniowych. Przy tworzeniu obrębów zwracano uwagę, że [Borek 1931]: „...obręb może składać się z kilku odosobnionych działów leśnych [kompleksów], byle działy [kompleksy] te posiadały jednakowy charakter (...) należy unikać zbytniej drobiazgowości i tworzyć obrębby tylko w razie uzasadnionej konieczności...”.

W przypadku gospodarstw należało tworzyć je w takich przypadkach „...jeśli pewien rodzaj drzewa [lub typ leśny] będzie zajmował większą powierzchnię, na której trwałość gospodarstwa będzie zapewniona...”, a przy wyborze konkretnego gospodarstwa [Borek 1931]: „...należy zwrócić uwagę na rodzaje drzew [lub typy leśne], powierzchnię przez nie zajmowaną, kolej rębności, zabiegi gospodarcze itp...”.

Wzór Nr. 1.				Opis taksacyjny, rejestr po-								wierzchniowy i tabela klas wieku.													
Nazwa gminy	Numer parceli	Odcinek i nazwa lokalna lasu	Podział	O P I S		Przebieg wiek	Bonitacja	Zadrzewienie	R e j e s t r				pow. i tabela klas wieku						Przyrost przeciętny	Wskaźniki gospodarcze					
				Siedliska	Drewnostanów, powierzchni siedliskowych i siedlisk				P o l e ś				w i e r z c h n i a												
									Nachylenie, wystawa, gleba, podglebie, pokrywa [lub typ leśny]	Skład, wiek, przeciętna wysokość i pierśnica, pochodzenie, nasiol, zasiew, pasel, młodnik, podrost, podziży, zwarcie, charakterystyka gospodarca	K l a s y		w i e k u		N i e l e ś n a		M a s a				P r z y r o s t				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26

Ryc. 4.

Wzór formularza służącego do sporządzenia opisu taksacyjnego, rejestru powierzchniowego i tabeli klas wieku [Borek 1931]

Specimen of a form used to prepare stand description, register of the stand area and an age class table [Borek 1931]

Przy ustalaniu kolei rębności w poszczególnych gospodarstwach zwracano uwagę na dane z powierzchni próbnych dotyczące miąższości i przyrostów, wiek dojrzałości, rodzaje drzew, jakie rosły na danym siedlisku, wielkość obszaru leśnego, rodzaj produkcji czy też typy leśne. System urządzenia lasu miał umożliwić prowadzenie racjonalnej gospodarki poprzez odpowiednie zaprojektowanie ostępów. Przy wyborze rodzaju zrębu i sposobu ich prowadzenia zwracano uwagę na: rodzaj drzewa, sposób odnowienia, charakter terenu oraz wyniki zrębów z poprzedniego dziesięciolecia.

Do etatów użytków głównych zaliczano: „...użytki ze zrębów bieżących, z płazowin [z drzew w wieku rębności], z poszerzenia linii podziału przestrzennego, oraz z zaprojektowanych dróg i z gruntów deputatowych dla administracji leśnej (...), użytki z nasienników i przestoji...”.

Etaty wyliczano w wymiarze powierzchniowym i miąższościowym, zwracając uwagę na to, aby „...masa, jaka będzie mogła być pobierana na zrębach, nie powinna przekraczać przyrostu przeciętnego wszystkich drzewostanów...”.

Etat użytków przedrębnych ustalano dla poszczególnych gospodarstw oddzielnie dla czyśczeń, trzebieży i prześwietleń na podstawie wskazań gospodarczych podanych w opisie. Trzebieże i prześwietlenia podawano w wymiarze powierzchniowym i miąższościowy, a czyśczenia tylko w powierzchniowym. Przykład formularza koniecznego do sporządzenia planu cięć użytków głównych i przedrębnych przedstawia rycina 5.

Aby ustalić etat zalesień zestawiano najpierw odpowiednie powierzchnie obrębami i gospodarstwami na podstawie wskazań gospodarczych podanych w opisie, a następnie dzielono otrzymaną powierzchnie przez ilość lat danego okresu (10).

Plan użytków ubocznych miał być zestawiany tylko w przypadku [Borek 1931]: „...jeśli nie wphyną ujemnie na stan lasu, a pozatem faktycznie przyniosą pewne korzyści właścicielowi...”

Plan robót dotyczył całego okresu gospodarczego i obejmował [Borek 1931]: „...melioracje, budowa zakładów przemysłowych i budynków administracji leśnej, wież pożarnych, wyluszczarń nasion, odnowienie i utrwalenie granicy, ogrodzenie zagajników, budowa dróg nowych, lub skasowanie starych nieużytecznych, budowa kolejek, telefonów itp...”.

Prace urządzeniowe kończyło sporządzenie protokołu objaśniającego (ryc. 6), który składał się z następujących części:

Wzór Nr. 3. Plan cięć użytków głównych i przedrębnych.													
Projektowane cięcia													
Obręb	Gospodarstwo	Oddział	Podział	W roku gospodarczym	Sposób cięcia [rodzaj zrębów]	Masa otakowana			Masa preliniowana do cięcia				
						Powierzchnia podziału	Na 1 ha	Na całej pow. podziału	Na pow. do cięć przeznaczonych	Masa			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
						ha	m ³		ha		Iglasych	Liściastych	Razem

W y n i k c i ę ć													
Obręb	Podział	W roku gospodarczym	W jaki sposób wykonano cięcia [U w a g i]				Masa uzyskana						
			Na powierzchni	Iglasych	Liściastych	Razem	ha	m ³					
15	16	17	18	19	20	21	22	23	24				

Ryc. 5.

Wzór formularza służącego do sporządzenia planu cięć użytków rębnych i przedrębnych [Borek 1931]
 Specimen of a form used to prepare a plan of intermediate and final cutting products [Borek 1931]

Wzór Nr. 6.

PROTOKÓŁ

spisany dnia roku w majątku
..... w gminie w powie-
cie w województwie
w sprawie odnowienia granicy lasu
własności

położonego w gminie w powiecie
..... w województwie w obecności
właściciela lasu (pełnomocnika)

[działającego z upoważnienia]

oraz właściciela (li) gruntów przyległych do lasu (upoważ-
nionych)

świadków

technika

Wyżej wymienieni stwierdzają, że granicę lasu od
kopca Nr. [ilość m. przed lub za kopcem] do
kopca Nr. [ilość m. przed lub za kopcem] odno-
wiono według dawnych znaków granicznych, a w miejscu,
gdzie takich nie było, według stanu faktycznego posia-
dania, przy obopólnym porozumieniu i zgodzie.

Granice odnowioną obie strony będą uważały za ważną
przy wszystkich czynnościach i sprawach granicznych.

Podpisy:

Opis granicy.

Od Nr. kopca	Do Nr. kopca	Szczegółowy opis granicy: czy granica biegnie drogą, rowem, miedzą i t. p., wzdłuż bagien	Z czyją posiadłością granicy, oraz rodzaj posia- dłości, a więc pole orne, łąki, pastwiska i t. p.

Ryc. 6.

Wzór formularza służącego do sporządzenia protokołu objaśniającego [Borek 1931]

Specimen of a form used to prepare descriptive records [Borek 1931]

- opisanie ogólne całego obszaru leśnego,
- opisanie położenia, klimatu, gleby, runa leśnego,
- opisanie dokonanych pomiarów,
- opisanie gospodarki poprzedniego okresu gospodarczego,
- opisanie i uzasadnienie obecnych zasad zagospodarowania lasu.

Zakończenie

Działania wojenne przerwały na ponad pięć lat polską administrację i zarządzanie lasów na rzecz okupanta. Stan i zasobność lasów w Polsce po zakończeniu niemieckiej okupacji były jedną niewiadomą. Na ziemiach odzyskanych brakowało operatów urzędzeniowych, zniszczonych lub wywiezionych przez administrację niemiecką bądź rozproszonych w czasie działań wojennych. Natomiast lasy rosnące w przedwojennych granicach Polski miały wprawdzie w większości operaty urzędzeniowe, ale były one na ogół zdezaktualizowane wskutek nadmiernych wycębow wojennych i zmian powierzchni lub przestarzałe. W czasie II wojny światowej władze okupacyjne nałożyły na Generalną Gubernię daninę pozyskania drewna w lasach tego obszaru w rozmiarze dwóch etatów rocznych [Więcko 1960]. Przyjmuje się, że tylko około 30% powierzchni lasów państwowych miało jakieś podkłady mapowe i operaty urzędzeniowe. Innym problemem był fakt tworzenia nowych nadleśnictw z lasów różnego pochodzenia, z których większość nie miała nawet w pełni ustalonych granic [Broda 2000]. Tym samym przed zarządzaniem lasu w Polsce powojennej stanęły nowe zadania i wyzwania, których omówienie zainteresowany Czytelnik znajdzie w szeregu powojennych opracowań [Więcko 1960; Żabko-Potopowicz 1965; Broda 1992; Magnuski 1997a, b; Broda 2000, 2007; Szujewski 2006a, b, c; Zajczkowski 2007].

Literatura

- Borek J. 1931. Zarys praktycznego urzędzenia gospodarstw leśnych wraz z wzorami załączników do planów i programów gospodarczych. Drukarnia A. Mólki w Nowym Sączu.
- Broda J. [red.]. 1992. Lasy państwowe w Polsce w okresie międzywojennym. PWN, Warszawa-Poznań.
- Broda J. 2000. Historia leśnictwa w Polsce. Wyd. AR im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu.
- Broda J. 2007. Dzieje najnowsze leśnictwa w Polsce 1918-2006. Tom I. PTL, Warszawa 2007.
- Dreszer L., Zabielski B. 1962. Urządzanie lasu. PWRiL, Warszawa.
- Jaszczyk R. 2008a. Urządzanie lasu w Polsce do 1939 roku. Część I – początki urządzania lasu na ziemiach polskich. Sylwan 3: 13-21.
- Jaszczyk R. 2008b. Urządzanie lasu w Polsce do 1939 roku. Część II – urządzanie lasu w Królestwie Polskim 1918-1939. Sylwan 5: 3-13.
- Jaszczyk R. 2008c. Urządzanie lasu w Polsce do 1939 roku. Część III – urządzanie lasu na ziemiach polskich w zaborze austriackim i pruskim. Sylwan 6: 3-15.
- Jedliński W. 1932. Nowe kierunki rozwoju urządzania lasu na tle poprzedzających je metod drzewostanowych i nowa systematyka metod regulacji dochodów i systemizacji lasów. Prace Zakładu Urządzania lasu Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, N. LIV. Polskie Towarzystwo Leśne, Lwów.
- Magnuski K. 1997a. Urządzanie lasu w Polsce w okresie po II wojnie światowej (część 1). Sylwan 9: 77-88.
- Magnuski K. 1997b. Urządzanie lasu w Polsce po II wojnie światowej (część 2). Sylwan 10: 35-49.
- Miklaszewski J. 1947. Rzut oka na dzieje i stan leśnictwa i łowiectwa polskiego w okresie 1918-1939. Sylwan 1-4: 10-31.
- Molenda T. 1965. Organizacja, urządzanie i zagospodarowanie lasów. W: Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce. Red. Żabko-Potopowicz A. PWRiL, Warszawa. 332-339.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o zagospodarowaniu lasów nie stanowiących własności Państwa z dnia 24.VI.1927 r. Dz. U. Nr 57, poz. 504 z dnia 30. VI. 1927 r.
- Stieber K. 1921. Urządzenie gospodarstwa leśnego. Nakład Gubrynowicza i syna, Lwów-Warszawa.
- Szujecki A. [red.]. 2006a. Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924-2004. Tom I – okres międzywojenny. CILP, Warszawa.
- Szujecki A. [red.]. 2006b. Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924-2004. Tom II – lata wojny i okupacji. CILP, Warszawa.
- Szujecki A. [red.]. 2006c. Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924-2004. Tom III – lata powojenne i współczesne. CILP, Warszawa.
- Więcko E. 1960. Lasy i przemysł leśny w Polsce. PWRiL, Warszawa.
- Zajączkowski S. [red.]. 2007. 50 lat Biura Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej w służbie polskiego leśnictwa. Ośrodek Rozwojowo-Wdrożeniowy LP w Bedoniu. Warszawa.
- Żabko-Potopowicz A. [red.]. 1965. Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce. PWRiL, Warszawa.

SUMMARY

Forest management in Poland until 1939

Part IV – forest management in Poland in years 1918-1939

The study discusses the most important events associated with forest management in years 1918-1939. In the period from 1918 to 1923, provisional forest management plans were made and from 1921 onwards, state forests shifted definitely into forest management. On June, the 24th 1927, a directive was issued connected with the management of forests not owned by the state and on March, the 22nd 1928 – another directive concerning the management of state forests came into force. In 1931, the Main Directorate of State Forests carried out the extraordinary revision of the existing forest management plans. Instructions (unpublished) concerning the maintenance of reserves in forested areas belonging to the state forests come from May, the 31st 1931. The author discussed in detail the forest management plan from 1921 and the directive concerning the management of forests outside state ownership.